

นานาประเทศต่างก็มีทรรศนะตรงกันว่า การให้การศึกษาแก่อาณาประชาราษฎร์ มีอุปสรรคขวางหน้านานาประการ แต่กระนั้นก็ดี ทุกประเทศก็ปักใจว่า การให้การศึกษาเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพื่อเตรียมพลเมืองของตนให้พร้อมไว้สำหรับกาลภายหน้า ทั้งนี้ก็ด้วยความปรารถนาที่จะเห็นชาติบ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองสืบไป¹

เมื่อประมาณ 70 ปี หรือว่าถึงศตวรรษมาแล้ว จอห์น ดีวีย์² (John Dewey) บิดาแห่งการศึกษาแบบพิพัฒนาการ (Progressive Education) กล่าวว่า "จุดจบของการศึกษานั้นไม่มี จะมีก็แต่การเพิ่มพูนการศึกษาขึ้นเรื่อย ๆ เท่านั้น" ซึ่งในภาษาอังกฤษใช้ถ้อยคำว่า "There is no end in education, safe more education" แนวความคิดทางการศึกษากังกล่าวนี้ ถูกนำไปประยุกต์ในการจัดการศึกษาเกือบทั่วโลก และเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่า จุดมุ่งหมายที่สำคัญประการหนึ่งของการศึกษาคือ การพัฒนาผู้เรียนให้เกิดความเจริญงอกงามทั้งกาย อาเวศ สังคม และปัญญา

ในการจัดระบบการศึกษาโดยทั่วไปนั้น อาจแบ่งออกได้เป็น 2 ระบบด้วยกัน³

¹ เอคการ์ ออร์ "การศึกษาและอนาคตของมนุษยชาติ," แปลโดย อำนาง บุญศิริวิบูลย์ เรียบเรียงโดย บรรจง ชูสกุลชาติ วิทยากร 75: 1-2 (มีนาคม-มิถุนายน 2519), หน้า 113.

² ช่าง บัวศรี, "การศึกษานอกโรงเรียน," รายงานการสัมมนาการศึกษา นอกโรงเรียน (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรบัณฑิต, 2517), หน้า 13.

³ กระทรวงศึกษาธิการ, "สรุปรายงานการศึกษานอกโรงเรียนของคณะกรรมการฝ่ายการศึกษานอกโรงเรียนคณะปฏิวัติ," รายงานการสัมมนาการศึกษานอกโรงเรียน, หน้า 51-52.

คือ การศึกษาในระบบโรงเรียนปกติ (Formal Education) และการศึกษาในระบบโรงเรียน (Non-Formal Education) การศึกษาทั้งสองระบบก็กล่าวถึงความสัมพันธ์สนับสนุนซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา เพราะเมื่อคำนึงถึงความจำเป็นที่จะต้องใช้การศึกษาแก่ประชาชนในประเทศแล้ว ไม่อาจปล่อยให้แต่ละระบบใดระบบหนึ่งได้แม้ว่าการศึกษาในระบบโรงเรียนปกติเป็นความจำเป็นพื้นฐานของประเทศในการพัฒนากำลังคนของประเทศให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น การขยายตัวและการเปลี่ยนแปลงของสังคม ตลอดจนความซับซ้อนของปัญหาที่ตามมา ทำให้การศึกษาทั้งสองระบบเป็นจักรกลสำคัญในการที่จะต้องใช้การศึกษาอย่างเพียงพอแก่ประชาชน เพื่อประกันความมั่นคงของประเทศ เพิ่มพูนเศรษฐกิจ และเพื่อการปรับตัวของพลเมืองที่ต้องเผชิญหน้ากับลักษณะสังคมที่เปลี่ยนแปลงนั้น เพราะฉะนั้นการศึกษาทั้งสองระบบเมื่อรวมกันแล้วอาจเรียกได้ว่าเป็น "การศึกษาตลอดชีวิต" (Lifelong Education) เปรียบเหมือนกับระบบการหายใจ ทรานโคที่มนุษย์ยังหายใจอยู่ ทรานนั้นมนุษย์จำเป็นต้องศึกษา การหายใจมีความจำเป็นต่อการมีชีวิตอยู่เท่าใด การศึกษาก็มีความจำเป็นต่อการอยู่รอดเท่านั้น

ฟิลิป เอช คูมส์ (Philip H. Coombs) ผู้เชี่ยวชาญของการศึกษาได้กล่าวว่า การศึกษาคือการเรียนรู้ไม่ว่าที่ไหน เมื่อไร หรือด้วยวิธีการใด และจากแนวความคิดนี้เอง การศึกษาจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้สืบเนื่องตลอด ตั้งแต่วัยแรกสุดของการเป็นทารกจนถึงวัยผู้ใหญ่ หรือที่เรียกว่า "การศึกษาตลอดชีวิต" ทั้งนี้โดยอาศัยวิธีการและแหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ กัน และเพื่อให้การเรียนรู้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง อาจจำแนกการเรียนรู้ออกได้เป็น 3 ประเภท ซึ่งอาจจะมีส่วนซ้อนกันและส่วนส่งเสริมซึ่งกันและกัน คือ

1. การศึกษาแบบธรรมชาติวิสัย (Informal Education) หมายถึง

¹ อุณา นพคุณ, "การศึกษารูปนัย: แนวความคิดและหลักการ," วารสารการศึกษาผู้ใหญ่, 13 (กันยายน-ตุลาคม, 2519), หน้า 2-17.

กระบวนการศึกษาตลอดชีวิตที่บุคคลได้รับ และสะสมความรู้ ทักษะ และความเข้าใจ จากประสบการณ์ในชีวิตประจำวันและสิ่งแวดล้อม

2. การศึกษาในระบบโรงเรียนปกติ (Formal Education) หมายถึง ระบบการศึกษาซึ่งมีโครงสร้างเป็นลำดับขั้น มีระบบการแบ่งชั้นเรียนตามระยะเวลา เริ่มตั้งแต่ชั้นประถม ถึงระดับมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป

3. การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non-Formal Education) เป็นกิจกรรมทางการศึกษาที่จัดไว้นอกระบบโรงเรียน อาจจะทำเนืองงานแยกหรือเป็นส่วนประกอบสำคัญของกิจกรรมใหญ่ ทั้งนี้โดยมีจุดประสงค์ที่จะสนองความต้องการและเป้าหมายในการเรียนรู้ของผู้เรียน

ความหมายของการศึกษานอกโรงเรียน

ได้มีผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านได้ทำการศึกษาในเรื่องการศึกษานอกโรงเรียนในลักษณะต่าง ๆ กัน แต่ก่อนที่จะกล่าวการศึกษาอย่างลึกซึ้งได้ จำเป็นที่จะต้องเข้าใจถึง ความหมายของการศึกษานอกโรงเรียนร่วมกันเสียก่อน ซึ่งในเรื่องนี้ อรรถพร พงษ์วาท¹ ได้กล่าวว่า มีนักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของการศึกษานอกโรงเรียนไว้ต่าง ๆ กัน คือ

นายเควิต โคลน และโทมัส บีคีน (David Kline and Thomas B. Keehn) ให้คำจำกัดความว่า

การศึกษานอกโรงเรียนเหมือนกับการศึกษาที่เรียกว่า การศึกษานอกระบบ การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาชีวิต การศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ เป็นคำที่หมายถึง ชนิดของการศึกษาที่พัฒนาขึ้นมา เพื่อเป็นทางเลือกหรือส่งเสริมการศึกษาในระบบโรงเรียน หรือเป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อช่วยปิดช่องว่างของประชากรจำนวนมากซึ่ง

¹อรรถพร พงษ์วาท, "ทำไมต้องมีการศึกษานอกโรงเรียน," รวมบทความการศึกษาผู้ใหญ่ เล่ม 2 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา) ม.ม.ป.

ไม่สามารถจะรับบริการจากระบบการศึกษาในโรงเรียนได้อย่างเต็มที่ เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาในระบบโรงเรียนแล้ว การศึกษานอกโรงเรียนเป็นการศึกษาที่ยืดหยุ่นได้ง่าย

นายดับเบิลยู. สตีเวน แมคคอลลี (W. Steen McCall) กล่าวว่า

การศึกษาในโรงเรียน หมายถึง การศึกษาซึ่งแบ่งเป็นชั้นเรียนในโรงเรียนภาคปกติ ส่วนการศึกษานอกโรงเรียนนั้น หมายถึง ประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งหลาย ซึ่งอยู่นอกระบบชั้นเรียนของโรงเรียนภาคปกตินั้น ๆ การศึกษานอกโรงเรียนเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางมาก หมายถึง การศึกษาทุกอย่าง การเรียนรู้จากพ่อแม่ การเรียนรู้จากประสบการณ์ การเรียนรู้จากเพื่อน ๆ การเรียนรู้จากสื่อสารมวลชน การเรียนรู้จากโรงเรียนผู้ใหญ่ และจากหน่วยพัฒนาต่าง ๆ การเรียนรู้จากการฝึกอบรม การเรียนรู้จากการเป็นสมาชิกกลุ่มหนุ่มสาว ฯลฯ

นายโรแลนด์ จี. พอลสตัน (Rolland G. Paulston) ให้คำจำกัดความ

ว่า

คำว่าการศึกษาโดยทั่ว ๆ ไป หมายถึง การจัดระบบการเรียนการสอนที่จัดให้ผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ การศึกษาในโรงเรียน หมายถึง การจัดการศึกษาที่จัดกันเป็นชั้นเรียน เป็นที่ยอมรับกันมาแต่เดิมว่า จะต้องเริ่มจากชั้นประถมศึกษา และไปจบลงที่อุดมศึกษา ส่วนการศึกษานอกโรงเรียนนั้น มักเป็นการศึกษาที่ให้คำจำกัดความไว้อย่างหลวม ๆ เพื่อให้รวมถึงกิจกรรมในสังคม และกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ และทักษะอื่น ๆ นอกระบบชั้นเรียนในโรงเรียนภาคปกติ

นายเจมส์ อาร์. เชฟฟีลด์ และวิกเตอร์ พี. ดีโจม (James R. Sheffield and Victor P. Deijomah) กล่าวว่า

การศึกษานอกโรงเรียนเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวาง ครอบคลุมการฝึกอบรม และการสอนนอกระบบชั้นเรียนในโรงเรียนเกือบทั้งหมด เริ่มตั้งแต่การเรียนรู้ของบุคคลแต่ละบุคคล จากพ่อแม่ จากโรงงาน ไปจนถึงการแรงก์ เพื่อให้ประชาชนทั้งชาติใหญ่หนึ่งสื่อ. . . การศึกษานอกโรงเรียนควรจะเป็นบริการที่สนองความต้องการหลายอย่าง เช่น (1) เพื่อให้ผู้ที่ไม่มีโอกาสเรียนในระบบโรงเรียน ได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน (2) เพื่อให้ผู้ที่จบการศึกษาจากระบบในโรงเรียนแล้ว ได้มีโอกาสหาความรู้และการฝึกฝนเพิ่มเติมโดยเฉพาะ สำหรับการที่จะไปประกอบอาชีพ (3) สำหรับช่วยให้ผู้ที่ปฏิบัติงานอยู่ได้มีโอกาสศึกษาเพิ่มเติม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน

นายโคล เอส. เบรมเบ็ค และ ทีโมธี เจ. ทอมสัน (Cole S. Brembeck and Timothy J. Thomson) กล่าวว่า

การศึกษานอกโรงเรียน หากจะให้ค่าจำกัดความที่ดีที่สุด ก็เห็นจะเป็นว่าเป็นการศึกษาที่ก่อให้เกิดทักษะ และความรู้ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนอกระบบโรงเรียนตามปกติ เป็นการผสมผสานของกิจกรรมต่าง ๆ ที่ไม่มีมาตรฐานแน่นอน และดูเหมือนว่าไม่สัมพันธ์กันเลย โดยมีจุดมุ่งหมายไปสู่เป้าหมายนานับประการ การศึกษาหาใช่เป็นการรับผิดชอบของกระทรวงหนึ่งกระทรวงใดไม่ การบริหารและการควบคุมการศึกษานอกโรงเรียนกระจัดกระจายกันทั่วไปทั้งในฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายเอกชนงบประมาณ และกำลังคนที่เราทุ่มเทเพื่อดำเนินการ ตลอดจนผลที่ได้รับอาจวัดเป็นมาตรฐานแน่นอนไม่ได้ บางที่การศึกษานอกโรงเรียนอาจถือได้ว่าเป็นระบบที่ "ไม่มีระบบ" ที่สุดของระบบต่าง ๆ แต่ในประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่แล้ว บทบาทของการศึกษานอกโรงเรียนในการก่อให้เกิดทักษะต่าง ๆ ในการสร้างอิทธิพลต่อทัศนคติของประชากร และในการหล่อหลอมค่านิยมทั้งหลายทั้งปวงนั้นมีความสำคัญเท่าเทียม (หากไม่มากกว่า) กับระบบโรงเรียนปกติ

ประเภทของการศึกษานอกโรงเรียน¹ อาจแยกประเภทได้ดังนี้

1. ประเภทที่จัดเป็นชั้นเรียน มีหลักสูตรกำหนดไว้แน่นอนเป็นหลักสูตรที่จัดขึ้นให้กับประชาชนที่ไม่มีโอกาสได้ศึกษาในโรงเรียนภาคปกติ ผู้ได้รับประกาศนียบัตรตามหลักสูตรนี้ มีศักดิ์และสิทธิ์เท่ากับผู้ที่ได้รับประกาศนียบัตรจากโรงเรียนภาคปกติ
2. ประเภทที่จัดเป็นหลักสูตรระยะสั้น ประเภทนี้บางที่ก็จัดเป็นชั้นเรียน บางที่ก็จัดสอนเป็นกลุ่มนอกชั้นเรียน เป็นหลักสูตรระยะสั้น ๆ 5-10 ชั่วโมงบ้าง, 100-150 ชั่วโมงบ้าง หรือเป็น 3 เดือนบ้าง 6 เดือนบ้าง หลักสูตรประเภทนี้มักจัดทำตามแผนตามความต้องการของประชาชน เพื่อมุ่งสอนประชาชนเฉพาะเรื่อง ๆ ไป ซึ่งหลักสูตรนี้อาจเขียนจากหน่วยงาน หรือเขียนขึ้นโดยท้องถิ่น แล้วเสนอมายังหน่วยงานที่จัด

¹กระทรวงศึกษาธิการ, "สรุปรายงานการศึกษานอกโรงเรียนของคณะกรรมการฝ่ายการศึกษานอกโรงเรียนคณะปฏิวัติ," รายงานการสัมมนาการศึกษาออกโรงเรียน, หน้า 54.

3. ประเภทไม่เป็นชั้นเรียน มีคนเป็นจำนวนมากไม่มีโอกาสได้รับการศึกษา นอกโรงเรียนทั้งสองประเภทก็กล่าวมาแล้ว อาจเป็นเพราะไม่สนใจ ไม่มีเวลา หรือ เพราะชั้นเรียนดังกล่าวอยู่ห่างไกล เวลาเรียนไม่เหมาะสมกับเวลาที่ตนจะเรียนได้ ฯลฯ แต่ก็ยังอาจศึกษาหาความรู้ได้จากการฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ อ่านหนังสือ ฟังคำ อภิปราย สนทนากับเพื่อนบ้าน ผู้รู้ การสาธิต ฯลฯ เป็นต้น

ความจำเป็นและความสำคัญของการศึกษานอกโรงเรียน

จากการศึกษาและค้นคว้าขององค์การและหน่วยงานหลายแห่งทั้งในประเทศ และต่างประเทศ ทำให้เห็นได้ว่า ปัจจุบันนี้ การศึกษานอกโรงเรียนได้มีความสำคัญ และความจำเป็นมากขึ้น ดังที่สำนักงานพัฒนาการศึกษาแห่งประเทศไทย¹ ได้ ทำการศึกษาเมื่อ ค.ศ. 1971 พบว่า สิ่งจำเป็นสำหรับปัจจุบันนี้ ก็คือ ความมองกิจกรรม การศึกษาต่าง ๆ นี้เป็นเสมือนพลังโน้มสำคัญในระบบการเรียนรู้ทั้งหมด ซึ่งเป็นระบบ ที่ต้องการให้มีวิชาความรู้ต่าง ๆ ให้เลือกมากขึ้น ให้มีการจัดรวมหน่วยและให้แพร่ขยาย ถึงประชากรทุกเพศทุกวัยให้มากที่สุด และคณะกรรมการพัฒนาการศึกษาระหว่างชาติ² ได้ทำการศึกษาเมื่อ ค.ศ. 1972 พบว่า สิ่งทีกระตุ้นให้เกิดความสนใจอย่างกว้างขวาง เกี่ยวกับการศึกษานอกโรงเรียน ได้แก่ การเริ่มมองเห็นความสำคัญที่ว่า การศึกษาไม่ อาจอยู่ภายในกรอบจำกัดแห่งเวลาและสถานที่อีกต่อไป และได้เน้นย้ำในความคิดที่ว่า

¹Gvt. of Indonesia, Office of Educational Development, Department of Education and Culture. Lifelong Education in Indonesia: Planning Status and Perspective. Paper prepared for the seminar on Non-formal Education in South East Asia, Penang, Malaysia, October, 1971. (Jakarta: Oct. 1, 1971), p. 77.

²International Commission on the Development of Education. Learning To Be : The World of Education Today and Tomorrow. Paris: Unesco, 1972. p. 48.

เป็นความจำเป็นที่จะต้องยอมรับว่า การศึกษานี้เป็นกระบวนการศึกษาตลอดชีวิต นอก
 จากนี้ องค์การรัฐมนตรีการศึกษาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้¹ ได้ทำการศึกษา
 เมื่อ ค.ศ. 1974 พบว่า รัฐบาลทุกประเทศในภูมิภาคซีมีโอ เชื่อว่า การที่การศึกษา
 ในโรงเรียนล้มเหลว การศึกษานอกระบบจะช่วยแก้ปัญหา การศึกษานอกระบบไม่ตาย
 ทั่ว จึงอาจปรับให้เข้ากับความต้องการที่แท้จริงได้ โดยอาจจัดขึ้นในเวลาและสถานที่
 ที่จำเป็น ทั้งยังอาจคัดแปลงหรือยกเลิกได้เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป แต่การศึก-
 ษานอกระบบจำเป็นต้องมีผู้ดำเนินการที่ยืดหยุ่น มีบุคคลากรที่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
 เมื่อกลุ่มผู้เรียนมักจะมีลักษณะที่เหมือนกันน้อยกว่ากลุ่มนักเรียนในชั้นเรียนปกติ

การดำเนินงานการศึกษานอกโรงเรียนในประเทศไทย

สำหรับการดำเนินงานการศึกษานอกโรงเรียนในประเทศไทยได้มีหน่วยงาน
 ต่าง ๆ หลายหน่วยงานที่ดำเนินการ ได้แก่ สำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวงมหาดไทย
 กระทรวงกลาโหม กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงยุติธรรม กระทรวงเกษตรและสห-
 กรณ์ กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงคมนาคม
 ทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ สมาคมและมูลนิธิต่าง ๆ การดำเนินงานของหน่วยงานต่าง ๆ
 เหล่านี้จะจัดในรูปแบบที่แตกต่างกัน เช่น จัดในลักษณะโครงการฝึกอบรม จัดในลักษณะ
 เป็นศูนย์ จัดในลักษณะเป็นห้องสมุด จัดอภิปราย ฯลฯ เป็นต้น การดำเนินงานต่าง ๆ
 เหล่านี้มักจะมีปัญหาในด้านความซ้ำซ้อน และการไม่ประสานงานกันของหน่วยงาน ดัง
 จะเห็นได้จาก ในการจัดการศึกษานอกโรงเรียนให้แก่กลุ่มเป้าหมายประชากรที่เป็น
 ยาวชนจะมีหลายหน่วยงานที่ให้บริการ โดยจัดในรูปแบบที่มีทั้งแตกต่างกันและเหมือน
 กัน คือ

¹พรพนศรี วิชากรกุล (ผู้แปลและเรียบเรียง) รายงานสรุปการศึกษาวิจัย
เกี่ยวกับการศึกษานอกระบบในภูมิภาคซีมีโอ 2516-2517. ซีเมส (กรุงเทพมหานคร,
 2517), [ม.ป.ท.] (อักษำเนา), หน้า 58.

สำนักนายกรัฐมนตรี สำนักงานเยาวชนแห่งชาติ จัดโครงการฝึกอบรม
เยาวชนชนบท (ระดับตำบล)

กระทรวงมหาดไทย กรมการพัฒนาชุมชน จัดโครงการพัฒนาเยาวชน
กระทรวงกลาโหม กองบัญชาการทหารสูงสุด จัดโครงการฝึกวิชาชีพ
เยาวชน

กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศึกษานอกโรงเรียน จัดโครงการอบรมอาสา
สมัครนักเรียน และ สมาคมบ้านเยาวชน จัดศูนย์เยาวชน

กระทรวงยุติธรรม ศาลคดีเด็กและเยาวชน จัดการสอนวิชาสามัญ และ
วิชาชีพให้แก่เด็ก และเยาวชนที่ถูกคุมขัง

การดำเนินงานในรูปแบบต่าง ๆ นี้ ต่างก็มุ่งที่จะพัฒนาเยาวชนให้มีความ
รู้ มีความอยู่ดีกินดี มีชีวิตที่มีคุณภาพด้วยกันทั้งสิ้น แต่ในด้านการปฏิบัติ หน่วยงาน
ต่าง ๆ จะมีปัญหาในเรื่องการซ้ำซ้อนของงาน การขาดการวางแผนร่วมกัน และใน
ที่สุดจะทำให้เกิดการแข่งขันกัน ซึ่งจะทำให้เกิดผลเสียต่อประเทศในขณะที่ประเทศ
ยังอยู่ในสภาพที่ขาดแคลนทรัพยากรด้านต่าง ๆ อยู่¹

อย่างไรก็ดี หน่วยงานต่าง ๆ ที่จัดการศึกษานอกโรงเรียนเหล่านี้ ต่าง
ก็มุ่งที่จะให้การศึกษ และพัฒนาการแก่คน จึงควรที่จะมีความเชื่อพื้นฐาน และ
ปรัชญาอันเดียวกันคือ ความเชื่อพื้นฐาน และปรัชญาการศึกษานอกโรงเรียนดังนี้

ความต้องการส่วนบุคคล

การศึกษานอกโรงเรียนในทุกรูปแบบ ซึ่ง ดำเนินงานโดยหน่วยงานต่าง ๆ
นั้นมุ่งที่จะพัฒนาคุณภาพของชีวิต อย่างไรก็ดี ในสภาพที่บ้านเมืองกำลังมีความเปลี่ยนแปลง
อย่างรวดเร็วทุก ๆ ด้านในขณะนั้น การจัดการศึกษานอกโรงเรียนจะยึดหลัก

¹กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, โครงการพัฒนาการศึกษานอก
โรงเรียนในประเทศไทย, หน้า 5.

การที่ส่งเสริมและปลูกฝังให้คนมีลักษณะที่เรียกว่า "คิดเป็น" เพราะคนคิดเป็นนั้นสามารถปรับปรุงตัวเองหรือปรับปรุงสังคมสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ให้สมกลมกลืนกันได้ อันจะทำให้เกิดความสุขใจในชีวิต คนคิดเป็นสามารถมองเห็น เลือทางแก้ปัญหาได้เหมาะสมกับตนเอง และสังคมสามารถนำและทำตามที่ได้คิดไว้สำเร็จ และในที่สุดแม้ในกรณีที่เกิดอุปสรรคทำไม่ได้ดังที่คิดไว้ ก็สามารถยอมรับความจริงและหาทางอื่นแทนหรือปรับปรุงแก้ไขให้บรรลุผลเป็นที่พอใจได้¹ แต่ความพอใจหรือความต้องการของแต่ละบุคคล จะเกิดขึ้นได้ ก็ต้องมีองค์ประกอบที่แตกต่างกัน ไม่มีใครทราบว่าจุดมุ่งหมายหรือความต้องการในชีวิตของแต่ละบุคคล ว่าขึ้นอยู่กับอะไร ความเชื่อพื้นฐาน ซึ่งเป็นเป้าหมายในชีวิตของคนเรานั้น คือการที่จะไปให้ถึงความสุข แต่ความสุขนี้จะแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล จุดแท้แก่ประสบการณ์ส่วนตัวของผู้ใด ซึ่งมีไม่เท่ากัน ความต้องการของคนสามารถแบ่งได้เป็น 5 อันดับ ตามที่ อับราฮัม มาสโลว์² (Abraham Maslow) ได้อธิบายไว้ดังนี้

อันดับที่ 1 เป็นความต้องการด้านร่างกาย (Physiological needs) ซึ่งเทียบได้กับปัจจัย 4 คือ อาหาร-ที่อยู่-เสื้อผ้า-ยารักษาโรค

อันดับที่ 2 เป็นความต้องการเกี่ยวกับความปลอดภัย (Safety needs) หรือที่เรียกว่า Security ซึ่งอาจแบ่งได้เป็นความปลอดภัยทางกาย และความปลอดภัยทางใจ โดยหมายถึง ความต้องการที่จะมีสุขภาพที่ดีทั้งกายและใจ

อันดับที่ 3 เป็นความต้องการทางสังคม (Social needs) หมายถึง ความต้องการที่อยากจะมีส่วนร่วมในสังคม มีเพื่อนฝูงมากขึ้น

¹ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, การศึกษาผู้ใหญ่, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2519), หน้า 3.

² จันทร ชุ่มเมืองมัท, การศึกษาผู้ใหญ่ หรือการศึกษานอกโรงเรียน, (จุฬาราชธานี: โรงพิมพ์ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนประจำภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 2520), หน้า 28-33.

อันดับที่ 4 เป็นความต้องการทางด้านเกียรติยศชื่อเสียง(Self esteem needs) หมายถึง ความต้องการที่จะมีเกียรติยศ ชื่อเสียงเพิ่มขึ้น มีตำแหน่งสูงขึ้น

อันดับที่ 5 เป็นความต้องการอันสูงส่ง(Self-actualization needs) หมายถึง ความคิดที่ต้องการที่จะให้สำเร็จในทุก ๆ อย่าง ซึ่งสูงกว่าชั้นเกียรติยศชื่อเสียงธรรมดา

ความต้องการทั้ง 5 อันดับนี้กล่าวมาแล้วนี้ จะเห็นว่าแต่ละบุคคลมีไม่เท่ากัน โดยอาจจะกล่าวได้ว่า "ความสุขอยู่ที่ความพอใจ" การที่บุคคลแต่ละคนจะไปให้ถึงความต้องการนั้น ๆ ได้ ก็จำเป็นที่จะต้องแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นให้ได้ ดังนั้นอาจจะเรียกว่า การแก้ปัญหาคือการทำให้ชีวิตให้มีคุณภาพก็ได้ องค์ประกอบของการคิดเป็นอันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาสำเร็จ เพื่อนำคนไปพบกับความต้องการตามที่ปรารถนา ซึ่งจะทำให้ตนเองมีความสุขนั้น องค์ประกอบที่สำคัญมีอยู่ 3 ประการ¹ คือ

1. ความรู้ที่เป็นความรู้ด้านวิชาการ (Academic knowledge)
2. ความรู้ด้านสังคม และสิ่งแวดล้อม (Knowledge of society and environment)
3. ความรู้เกี่ยวกับตนเอง (Knowledge of life)

จะเห็นได้ว่า การที่คนเราจะสามารถทำให้ตนเองมีความสุขได้นั้น จะต้องรู้ถึงวิธีที่ตนเองจะนำความรู้ที่มีอยู่ไปแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตได้อย่างไร สิ่งที่จะช่วยได้ ก็คือ "การศึกษา" การให้บริการการศึกษา โดยเฉพาะการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ กัน จะช่วยให้แต่ละบุคคลนำเอาองค์ประกอบทั้ง 3 ประการที่มีอยู่แตกต่างกันในแต่ละคนไปแก้ปัญหา เพื่อที่จะได้พบกับความต้องการตามที่ปรารถนาได้

ดังนั้น หากหน่วยงานต่าง ๆ ได้จัดบริการการศึกษาออกโรงเรียนให้แก่ประชาชนผู้รับบริการ ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อที่จะช่วยให้เป็นคน "คิดเป็น" อันจะทำให้

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

มีความสุขแล้ว ประชาชนเหล่านั้นควรจะมีสิทธิเลือก และตัดสินใจในสิ่งที่เขาต้องการ จะเรียนรู้ ทั้งนี้เพราะ การที่รัฐบาลจะจัดโปรแกรมการศึกษาให้มีประสิทธิภาพดีและ ตรงกับความต้องการของประชาชนผู้รับบริการแค่เพียงฝ่ายเดียว โปรแกรมนี้ก็จะไม่ได้ผลเท่าที่ควร เนื่องจากความต้องการของประชาชนผู้รับบริการ ซึ่งนักการศึกษาฝ่าย เดียวมองเห็นอาจจะไม่ถูกต้อง และไม่ตรงกับความต้องการของประชาชนผู้รับบริการ ก็ได้¹ ผู้จัดทำกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ จะต้องมีความเข้าใจอย่างดีเกี่ยวกับ เรื่องนี้ และมีความยืดหยุ่นในการจัดค่าหลักสูตรของกิจกรรมหรือโครงการ เพื่อสนอง ความต้องการที่แตกต่างกันของคน "คิดเป็น" ดังที่ คีวีวรณ์ เสรีกิติวงศ์² ได้ทำ การวิจัยเกี่ยวกับความร่วมมือในการให้บริการทางด้านวิชาการแก่ชุมชนของวิทยาลัยครู มหาสารคาม และความต้องการรับบริการของประชาชนในเขตความรับผิดชอบ ผล ปรากฏว่า ประชาชนส่วนใหญ่ต้องการการศึกษานอกโรงเรียน เพื่อการอ่านออกเขียน ได้ อย่างไรก็ตาม การกำหนดความต้องการในการเรียนรู้ของประชาชนผู้รับบริการ ทางการศึกษาออกโรงเรียนที่มีความแตกต่างกันนั้น ทำได้ไม่ถนัดขึ้นอยู่กับปัจจัยและ เป้าหมายของโครงการศึกษา โดยเฉพาะกิจกรรมของการศึกษานอกโรงเรียนจะ เน้นอยู่ที่การจักขึ้นเพื่อให้สนองความต้องการของผู้เรียนเป็นสิ่งสำคัญ จากนั้นจึงจะ สามารถกำหนดรูปแบบเพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวนี้ได้³ ดังจะเห็นได้จาก

¹วิลาวรรณ รัตนเศรษฐกุล, "การจัดโปรแกรมการศึกษายุ่งใหญ่โดยพิจารณาจากความต้องการของผู้เรียน," รวมบทความการศึกษายุ่งใหญ่ เล่ม 2, หน้า 120.

²คีวีวรณ์ เสรีกิติวงศ์, "ความร่วมมือในการให้บริการทางด้านวิชาการแก่ ชุมชนของวิทยาลัยครูมหาสารคามและความต้องการรับบริการของประชาชนในเขตความ รับผิดชอบ," (วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต แผนกวิชาการศึกษายุ่งใหญ่และการ ศึกษาต่อเนื่อง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2520)

³เกียรติชัย หงษ์พาศิษย์, แนวความคิดพื้นฐานการศึกษานอกระบบ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2521), หน้า 58.

ถนน มากะจันทร์ และคณะ¹ ได้ทำการวิจัยเรื่องลักษณะปัญหา และความต้องการของประชาชนภาคเหนือเกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่ เพื่อศึกษาปัญหาและความต้องการของประชาชนเกี่ยวกับการศึกษาในโรงเรียน และการศึกษานอกโรงเรียน ผลปรากฏว่า ส่วนใหญ่มีความคิดเห็นสนับสนุนการ จัดแผนการศึกษาสลับกับการประกอบอาชีพ และควรกำหนดให้มีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดบริการ ส่งเสริมการศึกษาแก่ประชาชนนอกโรงเรียนทุกสาขาอาชีพ

สภาพสิ่งแวดล้อมในการเรียนรู้

จากที่ได้กล่าวมาแล้วว่า การศึกษานอกโรงเรียนจัดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการและแก้ไขปัญหาของแต่ละบุคคล นอกจากนี้ การศึกษานอกโรงเรียนยังช่วยให้ประชาชนสามารถปรับชีวิตให้เข้ากันได้ หรือกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ ทั้งนี้เมื่อสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป กิจกรรมหรือโครงการ ในการเรียนรู้ก็ย่อมจะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

สภาพสิ่งแวดล้อมในการเรียนรู้ ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยและองค์ประกอบต่าง ๆ หลายประการ เช่น สภาพภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม อาชีพ ความสนใจ ระดับการศึกษา ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งการศึกษานอกโรงเรียนจะให้บริการที่เป็นเครื่องมือในการที่จะส่งเสริมให้ผู้รับบริการ ในแต่ละชุมชนเตรียมตัวรับกับสิ่งเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ และปรับตัวเองให้เข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วอีกด้วย นอกจากนี้ การศึกษานอกโรงเรียนดังกล่าวยังเป็นเครื่องมือในการค้นหาปัญหาสำคัญ ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละชุมชนและแต่ละบุคคล อันมีความสำคัญที่จำเป็นจะต้องแก้ไขทั้ง ในสายตาของ "รัฐบาล" และของ "ประชาชน" ผู้รับบริการในท้องถิ่นนั้น ๆ ทั้งนี้เพราะปัญหาในประเทศต่าง ๆ แม้กระทั่งส่วนต่าง ๆ ของประเทศไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน ดังนั้นระบบ

¹ ถนน มากะจันทร์ และคณะ, "ลักษณะปัญหาและความต้องการของประชาชนภาคเหนือเกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่," (โครงการวิจัยชุมชนภาคเหนือ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2518-2522)

การศึกษาที่สร้างขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาลักษณะบางอย่างนั้น จึงไม่จำเป็นที่จะเป็นสากลหรือเหมือนกันในทุกประเทศ หรือเหมือนกันในทุกภูมิภาคในประเทศหนึ่ง ๆ ปัจจัยที่สำคัญที่สุดก็คือว่า สถาบันทางการศึกษาใด ๆ ก็ตาม ควรจะจัดการศึกษาที่สัมพันธ์และสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนนั้น ๆ ด้วยเหตุนี้เอง ในบางกรณีอาจจำเป็นที่จะต้องทำการสำรวจย่านใดย่านหนึ่ง เชื้อคนหาปัญหาสำคัญ ๆ ที่จำเป็นต่อหาทางแก้ไข¹ ซึ่งในการดำเนินการตอบสนองความต้องการและแก้ไขปัญหานั้นของแต่ละบุคคลตามสภาพสิ่งแวดล้อมในการเรียนรู้ที่แตกต่างกันนั้น จะมีประสิทธิผลต่อเมื่อ สถาบันและองค์การต่าง ๆ ในแต่ละชุมชนที่มีสภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ต่างกันให้ความร่วมมือ ประสานงาน และสนับสนุนซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ควรจะใช้สภาพแวดล้อม เช่น ตลาด ห้องครัว ห้องนา ฯลฯ และทรัพยากรบุคคลากรให้เต็มที่ที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้² ดังที่ตีพวคี ไชยขงยศ³ ได้ทำการวิจัยเรื่อง บทบาทของสภาพแวดล้อมในการส่งเสริมการศึกษา นอกโรงเรียนตามความคาดหวังของผู้บริหารระดับนโยบาย เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง คณะกรรมการสภาพแวดล้อม ประชาชน และนักศึกษา มีความแตกต่างกัน

ความเป็นธรรมในการศึกษา

ปัญหาทางการศึกษาประการหนึ่งที่ทุกประเทศต้องคำนึงถึงก็คือ ความเป็นธรรมในการศึกษา แนวความคิดในเรื่องความนิยมในการศึกษานี้เกิดจากความเชื่อในสิทธิมนุษยชนในด้านการศึกษา ซึ่งมีอยู่ 2 ประเภท คือ

1. สิทธิที่จะได้รับการศึกษา (right to education)

¹นิโคลัส เมทเนท, การศึกษาในประเทศด้อยพัฒนา, แปลโดย อรรถพร พงษ์วาท (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เศสติกไทย, 2516), หน้า 80-81.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 88.

³ตีพวคี ไชยขงยศ, "บทบาทของสภาพแวดล้อมในการส่งเสริมการศึกษานอกโรงเรียน," (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2520-2521)

2. สิทธิที่จะได้รับความเสมอภาคในโอกาสเนื่องมาจากการศึกษา

(right to the equality of opportunity through education)

มนุษย์ไม่ว่าจะยากจนหรือมั่งมี ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชาย เป็นเด็กหรือเป็น
คนชรา ควรได้สิทธิเท่าเทียมกันที่จะได้รับบริการทางการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งจะ
ไม่กีดขวางหรือให้อิทธิพลแก่บุคคลบางกลุ่มเท่านั้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรม หากความรู้และ
พัฒนาทักษะของเขา การบริการทางการศึกษานอกเรียนนี้จะให้ความเป็นธรรม
ในการศึกษาแก่ประชาชนทั่วไปไม่เลือกเพศ หรือวัย ไม่เลือกท้องที่ หรือชุมชน¹

ในเรื่องความเป็นธรรมในการศึกษานี้ นิพนธ์ ศศิธร² ได้กล่าวไว้ว่า
ความเป็นธรรมมีอยู่ 3 ประการใหญ่ในทางการศึกษา ซึ่งระหว่างผู้มีฐานะยากจน
กับผู้มีฐานะร่ำรวย อันนี้คิดไปคิดมาแล้วจะเป็นเรื่องทีประหลาดอยู่อย่างหนึ่งว่า
ผู้ที่มีสภาพแวดล้อมทางการศึกษาคือ สอบแข่งขันได้ดีกว่า ฉะนั้นผู้ที่ไปเข้าเรียน
โรงเรียนรัฐบาลนั้นจะเป็นระดับประถม มัธยม หรือมหาวิทยาลัยนั้น เฉลี่ยช่าง
มากแล้ว จะเป็นผู้ที่มีฐานะทางการเงินดี ซึ่งจะมีฐานะทางการศึกษาคือ คนยากจน
จึงไม่ใคร่เรียนฟรี โดยเฉพาะชั้นมัธยมอยู่ในกรุงเทพฯ ส่วนคนยากจนนี้ต้องไป
เรียนโรงเรียนราษฎร์ที่เก็บเงิน คนที่ร่ำรวยพอควรสอบแข่งขันได้ ก็เข้าเรียน
โรงเรียนของรัฐซึ่งเรียนฟรี ฉะนั้นอันนี้จึงเป็นปัญหาหนึ่งซึ่งเราจะต้องแก้ไข
ข้อที่สอง คือความเป็นธรรมทางการศึกษาระหว่างคนในชนบทกับคนในเมือง
คือประเทศไทย ถนนทุกสายมุ่งสู่กรุงเทพฯ โดยเฉพาะถนนการศึกษา อะไรรก็อยู่
กรุงเทพฯ อะไรรก็อยู่เชียงใหม่ ซึ่งในความเป็นธรรมนี้ ถ้าให้ลึกซึ้งออกไปจะมี
ความเป็นธรรมระหว่างระบบรับนักเรียนฝึกหัดครู การรับครู การเพิ่มวุฒิครู การ
ส่งเสริมกำลังใจครูด้วย แค่ว่าที่เรารู้เพียงแค่นี้ก็กว้าง ๆ... ความเจริญของ
ชาติที่แท้จริงไม่ใช่อยู่ที่มีในทศวรรษ อายบอบนวดมาก ๆ ถนนเพชรบุรีตัดใหม่ แคอยู่
ที่ต่างลต่าง ๆ ทุกส่วนของแผ่นดินแดนดินไทยนี้มีความเจริญก้าวหน้า ฉะนั้นเรา

¹ อุนตา นพคุณ, "การศึกษารูปนัย : แนวความคิดและหลักการ," วารสารการศึกษาผู้ใหญ่, หน้า 7-8.

² อุนตา นพคุณ, การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนและการศึกษารูปนัย (กรุงเทพฯ มหานคร: บริษัทการพิมพ์, 2520), หน้า 17-18. อ้างจาก ม.ร.ว.พศุทธิสาธิต ชุมพล, "สังคมไทยกับปัจจัยที่ห้า การศึกษาสิทธิเสรีภาพในความเป็นคนอยู่ที่ไหน," วารสารคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 6 (มิถุนายน-กรกฎาคม, 2517), หน้า 117-118.

จำเป็นจะต้องสร้างโอกาสทางการศึกษาขึ้นในตำบลใหม่มากที่สุด ตำบลจะเป็น
 หลักสำคัญได้อีกมาก ตำบลจะเป็นหลักสำคัญในทางการศึกษาด้วย นี่เป็นข้อที่สอง
 ข้อที่สาม ความเป็นธรรมระหว่างคนที่เรียนแล้วกับคนที่ยังไม่ได้เรียน ไม่ว่า
 จะเป็นลูกเล็กเด็กโต บางคนเขาสำนึกดีถึงว่ายังไม่ได้เรียน แต่ว่าเขาอาจจะ
 เรียนจะทำอย่างไร ตรงนี้เราจะต้องเป็นการศึกษานอกโรงเรียนให้มากที่สุด

การศึกษานอกโรงเรียนจะเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความเสมอภาค
 และความเป็นธรรมในเรื่องโอกาสทางการศึกษาให้เกิดขึ้นได้ ทั้งนี้เพราะ เป็นหน้า
 ที่ที่สำคัญของรัฐบาลทุกประเทศที่จะต้องพยายามจัดการศึกษาให้ทั่วถึงประชาชนทุกชั้น
 ที่ ทุกชุมชน และถึงที่ใดกล่าวมาแล้วว่า สภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล
 แต่ละชุมชน ย่อมแตกต่างกัน มีสภาพปัญหาและความต้องการที่แตกต่างกัน การศึกษา
 นอกโรงเรียนนี้จะเป็นตัวเชื่อมโยงช่องว่างระหว่างสภาพแวดล้อมในการเรียนกับการ
 ศึกษา นอกจากนี้แล้ว การศึกษานอกโรงเรียนยังมีรูปแบบในการให้บริการที่ต่าง ๆ
 กัน ความเหมาะสมของสภาพการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล โดยเฉพาะในปัจจุบัน
 การขยายบริการการศึกษานอกโรงเรียนจะมีบทบาทสำคัญในการสร้างเสริมประชากร
 ของประเทศให้มีความรู้ ทักษะ และทัศนคติที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
 ซึ่งมีความเหมาะสมกับสภาพที่เป็นจริงของประเทศที่กำลังพัฒนา เช่น ประเทศไทย¹

ความจำเป็นและความสำคัญในการจัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนประจำภาค

จากที่ได้อภิปรายมาแล้วถึงสภาพการณ์ทั่วไปและแนวความคิดพื้นฐานในการจัด
 บริการการศึกษานอกโรงเรียน ควรสรุปได้ดังนี้

1. การดำเนินงานทางการศึกษานอกโรงเรียน มักเกิดการซ้ำซ้อนของงาน
 และการขาดประสานงานกันระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ที่จัดการศึกษานอกโรงเรียน
2. ความจำเป็นในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน เพื่อตอบสนองความต้องการ
 การและแก้ไขปัญหาของชุมชน และประชาชนผู้รับบริการ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพ
 แวดล้อม ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยและองค์ประกอบต่าง ๆ มากมาย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58-59.

3. การขยายบริการทางการศึกษานอกโรงเรียนให้ทั่วถึงทั่วประเทศ เพื่อสร้างความเสมอภาคในเรื่องโอกาสทางการศึกษา อันจะเป็นสิ่งเกื้อหนุนต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

สภาพการณ์และแนวความคิดพื้นฐานต่าง ๆ นี้ ทำให้คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้เสนอแนวทางในการดำเนินงานการศึกษานอกโรงเรียนว่า¹ ควรจัดให้มีการประสานงานกันระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งของรัฐและเอกชนที่จัดการศึกษานอกโรงเรียน เพื่อให้การศึกษานอกโรงเรียนเป็นการศึกษาสำหรับประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ และให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น นอกจากนี้ ควรหาวิธีจัดกระบวนการเรียนรู้ของการศึกษาของโรงเรียน การค้นคว้า โดยจัดให้มีแหล่งที่ประชาชนสามารถค้นคว้า และแสวงหาความรู้ได้สะดวกขึ้น

นอกจากนี้ คณะกรรมการดำเนินการศึกษา และร่างโครงการพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียนว่าการศึกษาเกี่ยวกับการดำเนินงานการศึกษานอกโรงเรียนแล้ว ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า² ควรขยายการจัดบริการการศึกษานอกโรงเรียนไปให้ทั่วถึงทั่วประเทศ โดยเฉพาะในชนบทที่ห่างไกล ควรส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ทั่วไป และความรู้ในการปรับปรุงอาชีพของงานให้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ ควรจัดหาบุคคลากรสำหรับการดำเนินงานการศึกษานอกโรงเรียนผู้ใหญ่วัยตั้งแต่ห้าขวบถึงหกสิบปี รวมทั้งให้การศึกษานอกโรงเรียนในระดับท้องถิ่นให้เพิ่มมากยิ่งขึ้น โดยการส่งเสริมให้มีศูนย์การศึกษาผู้ใหญ่ในระดับภูมิภาค ทำหน้าที่รับมีดชอบทางด้านวิชาการ และได้การศึกษาแก่ประชาชนในภูมิภาคนั้น ๆ

¹สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรีนายกรัฐมนตรี รายงานวิเคราะห์: ประชากรกับการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2515-2516 (กรุงเทพมหานคร, 2517) [ม.ป.ท.] (อัครสำเนาะ), หน้า 137.

²คณะกรรมการดำเนินการศึกษาและร่างโครงการพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน, สำนักนายกรัฐมนตรีนายกรัฐมนตรี รายงานสภาพข้อเท็จจริงของการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2515-2516 (กรุงเทพมหานคร, 2516), [ม.ป.ท.] (อัครสำเนาะ), หน้า 47-48.

เมื่อพิจารณาจากปัญหาการซ้ำซ้อน การขาดการประสานงานกัน และการตอบสนองของความต้องการที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคล แต่ละชุมชน รวมทั้งการขยายบริการทางการศึกษานอกโรงเรียนให้กว้างขวางทั่วถึงทั้งประเทศแล้ว อาจสรุปได้ว่า การมีศูนย์ร่วมที่เป็นแหล่งความรู้ในกิจการศึกษานอกโรงเรียน ในแต่ละภูมิภาค ทั้งนี้เพื่อที่จะ

1. ตอบสนองความต้องการที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคล แต่ละท้องถิ่น โดยคำนึงถึงปัญหาและความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นเป็นสำคัญ
2. เป็นศูนย์กลางในการพัฒนา คณิตคิด รูปแบบ กิจกรรมหลักสูตร และแบบเรียนต่าง ๆ ที่เหมาะสม เพื่อตอบสนองปัญหาและความต้องการของประชาชนในแต่ละท้องถิ่น ที่มีสภาพความเป็นอยู่ ปัญหา และความต้องการที่แตกต่างกัน

ดังนั้น ในแผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524)¹ อันเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 รัฐบาลแห่งประเทศไทย โดยได้รับความสนับสนุนทางด้านงบประมาณจากธนาคารโลก จึงได้พิจารณาคำเนินงานตามโครงการพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน² เพื่อปรับปรุงระบบวิชาการ และระบบบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน ในโครงการพัฒนานอกโรงเรียนดังกล่าว จะประกอบด้วย หน่วยงานที่สำคัญคือ โครงการศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนประจำภาค อันเป็นหน่วยงานที่ให้บริการทางด้านวิชาการแก่ประชาชนในแต่ละท้องถิ่นที่มีสภาพความเป็นอยู่ และความต้องการที่แตกต่างกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

¹กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, แผนพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน ระยะที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) (กรุงเทพมหานคร, 2520) [ม.ป.ท.] (อักษำเนา), หน้า 19.

²กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, โครงการพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียนในประเทศไทย, หน้า 1.

การดำเนินงานตามโครงการทดลองและโครงการฝึกอบรมของศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนประจำภาค

เพื่อให้การดำเนินงานของศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนประจำภาคสามารถแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของประชาชนในระดับท้องถิ่นทางด้านการศึกษานอกโรงเรียนดังกล่าว จึงได้จัดให้การดำเนินงานภายใต้ฝ่ายที่ดำเนินงานและรับผิดชอบในดำเนินโครงการทดลอง และโครงการฝึกอบรม โดยได้กำหนดหน้าที่ของฝ่ายที่เกี่ยวข้อง¹ ดังนี้

ฝ่ายส่งเสริมปฏิบัติการ มีหน้าที่จัดโครงการทดลอง โครงการสาธิต รวบรวม และเผยแพร่ข้อมูลทางการศึกษา จัดหน่วยเคลื่อนที่ เพื่อช่วยแก้ปัญหาเร่งด่วน

ฝ่ายฝึกอบรม มีหน้าที่วางแผนและดำเนินการฝึกอบรม เจ้าหน้าที่ทางการศึกษา เช่น ครู นักบริหาร ศึกษาพิเศษ วิทยากร บรรณารักษ์ ประชาชนที่เป็นผู้นำท้องถิ่น ทางด้านการศึกษานอกโรงเรียน และอบรมผู้ที่จะไปให้การอบรมในระดับจังหวัดติดตามผลการอบรม

ในการดำเนินงานตามหน้าที่ดังกล่าวนี้ ได้กำหนดขอบเขตของโครงการทดลอง และโครงการอบรมไว้ ดังนี้

โครงการทดลอง² ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนประจำภาคไม่มีหน้าที่ปฏิบัติการโดยตรง แต่รับผิดชอบการส่งเสริมให้งานการศึกษานอกโรงเรียนในภาคภูมิศาสตร์ มีคุณภาพสามารถสนองความต้องการของท้องถิ่น และสนองนโยบายของรัฐบาล ค้ำชูวิธีการค้นคว้าทดลอง ปรับปรุงงานเดิมที่ดำเนินการอยู่ หรืองานที่ริเริ่มขึ้นใหม่ และโครงการจัดส่งหน่วยเคลื่อนที่ออกบริการนอกศูนย์ ดังนี้

¹ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ โครงการศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนประจำภาค, หน้า 27.

² กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ นโยบายการปฏิบัติงานของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนประจำภาค [ม.ป.ท., ม.ป.ป.] (อัครสำเนา), หน้า 4.

1. การส่งเสริมโครงการการศึกษาออกโรงเรียนที่ดำเนินการอยู่แล้ว
 2. การริเริ่มโครงการขึ้นใหม่ เพื่อตอบสนองและแก้ปัญหาของประชาชนใน
 ท้องถิ่นนั้น ๆ

3. การสนองความต้องการทางการศึกษาที่เร่งด่วน หรือการบริการชุมชน
 ซึ่ง ในการดำเนินการดังกล่าว ได้กำหนดนโยบายพื้นฐานของการดำเนินงาน
 ดังนี้

1. เนื้อหาวิชาที่จะทำการทดลองควรจะเป็นเรื่องท้องถิ่นมีความต้องการ
 และส่วนกลางยังไม่ได้จัดทำหลักสูตร เพื่อสนองความต้องการดังกล่าว หรือมีหลักสูตร
 อยู่แล้ว แต่ต้องการจะพัฒนาให้ดีขึ้นโดยวิธีการใหม่ ๆ

2. ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนประจำภาค ควรจัดทำโครงการทดลอง และ
 มีการรายงานการทดลอง พร้อมกับเสนอผลิตภัณฑ์ในรูปแบบหลักสูตร และวัสดุการเรียนการ
 สอนที่พัฒนาแล้ว

โครงการฝึกอบรม¹ การฝึกอบรมเป็นขบวนการที่จะช่วยให้บุคคลมีสมรรถภาพ
 สูงขึ้น ได้รับความรู้ มีฝีมือ มีประสบการณ์ และทัศนคติที่ดี รวมทั้งได้มีโอกาสพัฒนานิสัย
 ในการทำงานที่ดีต่อไปด้วย การฝึกอบรมแต่ละประเภทย่อมประกอบด้วยองค์ประกอบ
 ต่าง ๆ กัน เช่น การคัดเลือกตัวคนผู้เข้ารับการฝึกอบรม การกำหนดเนื้อหาวิชา การ
 การสรรหาและกำหนดตัวครูผู้ฝึก การพิจารณากำหนดวิธีการฝึกอบรม การจัดเตรียม
 เอกสารประกอบการฝึกอบรม การพิจารณากำหนดสถานที่ที่จะใช้ฝึกอบรม ตลอดจนอุป-
 กรณ์ และความสะดวกอื่น ๆ สำหรับโครงการฝึกอบรมของศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน
 ประจำภาคนี้ จะเป็นการพัฒนาคุณภาพของบุคลากร โดยจัดการอบรม ประชุม สัมมนา
 ผู้บริหาร ผู้สอน ผู้ดำเนินงานการศึกษาออกโรงเรียน ตลอดจนประชาชนกลุ่มเป้าหมาย
 ซึ่งอาจจะแยกประเภทของการอบรม ประชุม สัมมนา ออกได้เป็น 4 ประเภท คือ

¹ ชำนาญ สวงพงษ์, การประชุมสัมมนาและฝึกอบรมของข้าราชการ,
 (กรุงเทพมหานคร: โอเคียนส์โตร์, 2513), หน้า 23-24.

1. ประเภทครูผู้สอน และเจ้าหน้าที่ เช่น ครูวิชาชีพเฉพาะถิ่น, ครูวิชาชีพ
หลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2520, ครูผู้สอนการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จขั้น
อ่านออกเขียนได้, บรรณารักษ์ ฯลฯ เป็นต้น
2. ประเภทบุคลากรในโครงการ เช่น เจ้าหน้าที่ฝ่ายต่าง ๆ ของศูนย์ฯ,
เจ้าหน้าที่โสตทัศนศึกษา, เจ้าหน้าที่ศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัด ฯลฯ เป็นต้น
3. ประเภทบุคลากร ในหน่วยงานอื่นให้เข้าใจในงานการศึกษาออกโรง-
เรียน เช่น ผู้บริหารการศึกษาและศึกษานิเทศก์, คณะกรรมการอำนวยการศูนย์การ
ศึกษาออกโรงเรียนประจำภาค ฯลฯ เป็นต้น
4. ประเภทประชาชน เช่น อาสาสมัครทั่วไป, ผู้ใหญ่ในชุมชน ฯลฯ เป็น
ต้น

การเรียนการสอนและการอบรมทางด้านการศึกษาออกโรงเรียน

การให้การศึกษานอกโรงเรียนแก่ประชาชนผู้รับบริการ ซึ่งมีความแตกต่าง
กันในแต่ละบุคคลนั้น จำเป็นต้องคำนึงถึงองค์ประกอบต่าง ๆ มากมาย เช่น ความต้อง
การความสามารถ ประสบการณ์ ภูมิหลังของแต่ละบุคคล เป็นต้น ดังที่ ยูเนสโก¹
(UNESCO) ได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการพัฒนาการศึกษาผู้ใหญ่ในตอนที่หนึ่งว่า การ
ศึกษาผู้ใหญ่ควรตั้งอยู่บนรากฐานที่ว่า ความมุ่งแสวงหาความร่วมมือจากผู้เรียน กลุ่มชน
และสังคม ในการตัดสินใจหาทุก ๆ ระดับ เช่น การศึกษาความต้องการของผู้เรียน
การพัฒนาหลักสูตรการปฏิบัติงานตามโครงการ การประเมินผลเพื่อวางแผนกิจกรรม
การศึกษา เพื่อให้มีบทบาทในการพัฒนาสภาพการทำงานและชีวิตของผู้เรียน สิ่งแวดล้อม
ในการทำงานและชีวิตของผู้เรียนเอง

อย่างไรก็ดีกิจกรรมหรือโครงการทางการศึกษานอกโรงเรียนต่าง ๆ ที่จัด

¹ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ Recommendation on Adult
Education Evolved at The General Conference of UNESCO, Nairobi,
Kenya, 1976 (อักสำเนา) , หน้า 7-13.

ขึ้นมาช่วยประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น วัตถุประสงค์ บุคคลากร การควบคุม
ในการดำเนินงาน ฯลฯ เป็นต้น สำหรับกิจกรรมทางด้านโครงการทดลองและโครง
การฝึกอบรมของศูนย์การศึกษาานอกโรงเรียนประจำภาค ส่วนใหญ่ก็จะประกอบด้วย
องค์ประกอบ 9 ประการคือ

1. วัตถุประสงค์ของโครงการ
2. วิทยากร หรือผู้สอน
3. ผู้รับบริการ
4. หลักสูตรและเนื้อหา
5. การดำเนินงาน
6. การประเมินผล
7. ระยะเวลาการดำเนินงาน
8. งบประมาณหรือค่าใช้จ่าย
9. สถานที่ดำเนินงาน

ไ้มีหน่วยงานองค์การและบุคคลได้ทำการศึกษาดังองค์ประกอบต่าง ๆ เหล่า
นี้ในลักษณะต่าง ๆ กันไว้บ้างแล้ว ดังนี้

ด้านวัตถุประสงค์ของโครงการ ปฐม นิคมานนท์¹ ได้กล่าวว่า การศึกษา
นอกโรงเรียนเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยที่จะต้องกำหนดวัตถุประสงค์ ซึ่งจะแตกต่างกัน
ตามลักษณะของกิจกรรมหรือโครงการนั้น ๆ เช่น เพื่อฝึกทักษะต่าง ๆ เพื่อให้มีประสิทธิภาพ
ในการผลิต เพื่อให้ความรู้ด้านวิชาการ เพื่อมุ่งพัฒนาท้องถิ่น ฯลฯ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม
ก่อนที่จะทำการกำหนดวัตถุประสงค์ของกิจกรรมหรือโครงการทางการศึกษา
นอกโรงเรียนใด ๆ ก็จะต้องมีการกำหนดลักษณะที่เด่นชัดของท้องถิ่นและประชาชนใน
ท้องถิ่นก่อน เพื่อที่จะได้วางแผนดำเนินการให้ครอบคลุมไปถึงเป็นการเฉพาะ ต่อจาก
นั้น จึงกำหนดความต้องการเร่งด่วนของประชาชนกลุ่มเป้าหมาย เพื่อนำความต้องการ

¹ปฐม นิคมานนท์, การศึกษานอกระบบโรงเรียน, (กรุงเทพฯ: ธรรมทานคร:
อักษรบัณฑิต, 2522), หน้า 35.

นั้นมากำหนดเป็นวัตถุประสงค์ของกิจกรรมหรือโครงการต่อไป¹ นอกจากนี้ในการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการใด ๆ ผู้ดำเนินการควรให้ความสำคัญแก่การชี้แจงให้ประชาชน ผู้รับบริการและวิทยากรได้ทราบถึง ความมุ่งหมายของกิจกรรมหรือโครงการและผลประโยชน์ที่จะได้รับโดยแจ่มแจ้ง เพื่อความเข้าใจตรงกันในด้านปรัชญา และเป้าหมายของกิจกรรมหรือโครงการ²

ค่านักวิชาการ หรือผู้สอน วิทยากรหรือผู้สอนในกิจกรรมหรือโครงการการศึกษาออกโรงเรียนนี้ ไม่ควรเป็นเพียง "ครู" อย่างเดียว แต่ควรมีทักษะที่สอดคล้องกับปัญหาของชุมชนนั้น ๆ ค้ำยัน และก็ไม่จำเป็นว่า "ครู" เหล่านี้ต้องเป็นผลิตผลของระบบการศึกษาภาคปกติเสมอไป³ ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นวิทยากร หรือผู้สอนในกิจกรรม หรือโครงการต่าง ๆ นี้ควรเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ในกรณีที่ใช้บุคลากรของสถาบันเป็นวิทยากรหรือผู้สอนมากกว่าที่จะใช้บุคลากรภายนอกสถาบันที่มีความรู้ ความชำนาญในเรื่องนั้น ๆ อาจจะต้องว่าเป็นการปฏิบัติหน้าที่ที่บริการการศึกษาในฐานะที่สถาบันนั้นเป็นศูนย์วิชาการท้องถิ่นโดยอาศัยบุคลากรของสถาบันก็ได้⁴ วิทยากร หรือผู้สอนอาจจะได้แก่ ผู้มีความสามารถด้านวิชาชีพต่าง ๆ กลุ่มผู้ให้การฝึกอบรม วิทยากรที่ผู้เรียนเลือกขึ้นมา หรือวิทยากรของสถาบันนั้น ๆ เองก็ได้ ในบางกิจกรรม

¹ เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์, แนวความคิดพื้นฐานการศึกษาจากระบบ, หน้า 97-98.

² มานพ ภาสกีวิไลธรรม, "วิเคราะห์การจกอบรมวิทยาลัยชาวบ้าน รุ่นที่ 1 ถึงรุ่นที่ 5" (โครงการวิทยาลัยชาวบ้าน ฝ่ายบริการการศึกษา วิทยาลัยครูสุพรรณบุรี, 2520), หน้า 17.

³ นิโคลัส เบนเนท, การศึกษาในประเทศด้อยพัฒนา แปลโดย อรรถพร พงษ์ว่าท, หน้า 133.

⁴ มานพ ภาสกีวิไลธรรม "วิเคราะห์การจกอบรมวิทยาลัยชาวบ้านรุ่นที่ 1 ถึง รุ่นที่ 5", หน้า 14.

หรือโครงการ อาจมีการผลิตเจ้าหน้าที่ทางการศึกษาระดับตำบลขึ้น เพื่อประสานงานและช่วยเป็นกำลังส่งเสริมการจัดโครงการการศึกษานอกโรงเรียนในท้องถิ่นด้วย¹

ค่านู้รับบริการ สิ่งที่เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการพัฒนาประเทศ คือ ประชากรที่มีคุณภาพ ประชากรจะต้องมีคุณภาพทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม สำหรับประเทศไทยซึ่งประชาชนส่วนใหญ่อยู่ในชนบทที่ด้อยโอกาสทางการศึกษา บริการทางการศึกษานอกโรงเรียนเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาคุณภาพของประชากรเหล่านั้น ประชากรเหล่านี้จะอยู่ในชุมชนที่แตกต่างกัน บริการทางการศึกษานอกโรงเรียนที่จัดให้จะต้องคลุมถึงทั้งผู้ใหญ่และเด็ก โดยไม่เลือกเพศหรือวัย ผู้รับบริการเหล่านี้จะแตกต่างกันทั้งในสภาพแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ฯลฯ ซึ่งจะเข้ามาใช้บริการในลักษณะที่ต่าง ๆ กัน เช่น เป็นกลุ่มที่มีลักษณะคล้ายกัน หรือกลุ่มผสมระหว่าง อายุ เพศ พื้นฐานทางวัฒนธรรม หรือฐานะทางสังคมที่แตกต่างกัน อาจเป็นกลุ่มที่มีความรู้หรือประสบการณ์ในสิ่งที่เรียนมาแล้ว หรืออาจจะกำหนดหรือไม่กำหนดระเบียบการ ในการเข้าร่วมกิจกรรมหรือโครงการก็ได้ จากการศึกษาของ มานพ ภาณีทวีไลธรรม² พบว่า การที่ผู้รับบริการเป็นบุคคลทั่วไปที่ไม่ได้จำกัด เพศ วัย และคุณวุฒิ นั้น อาจจะมีข้อบกพร่องในค่านู้ประสิทธิผลของกิจกรรมหรือโครงการ ในเมื่อผู้รับบริการมีความแตกต่างกันในลักษณะพื้นฐานแต่ได้รับความรู้โดยสถานการณ์ วิทยากร และการดำเนินงานแบบเดียวกัน จึงเป็นไปได้ที่จะให้ผู้รับบริการส่วนใหญ่หรือทุกคนมีโอกาสบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ได้ การปรับปรุงแก้ไขในเรื่องนี้อาจทำได้โดยการปรับปรุงการดำเนินงานจากกลุ่มใหญ่ไป

¹ วัยรี สุระคำ และกิ่งแก้ว อัครดากร (ผู้แปลและเรียบเรียง), การศึกษา
นอกระบบโรงเรียนปกติ เพื่อพัฒนาชนบท การส่งเสริมให้โอกาสเรียนรู้สำหรับเด็กและ
เยาวชน (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศรีหงส์, 2517), หน้า 57.

² มานพ ภาณีทวีไลธรรม, "วิเคราะห์การจ้คอบรมวิทยาลัยชาวบ้านรุ่นที่ 1
ถึงรุ่นที่ 5", หน้า 17.

จัดการ เป็นกลุ่มย่อยในบางหัวข้อเรื่อง

ค่านักสูตรและเนื้อหา นักสูตรและเนื้อหาของกิจกรรมหรือโครงการการศึกษาออกโรงเรียนมีความยืดหยุ่น และกำหนดขึ้นมาจากความต้องการและความสนใจของผู้รับบริการ ตลอดจนคำนึงถึงความจำเป็นในการพัฒนาท้องถิ่นด้วย นักสูตร และเนื้อหาดังกล่าว ควรเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ให้สมาชิกของชุมชนมีส่วนร่วมได้มากทั้งในฐานะครูผู้สอนและผู้เรียน รวมทั้งควรเป็นนักสูตรและเนื้อหาที่น่าสนใจ และสอดคล้องกับความเป็นจริงให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ในการร่างรายละเอียดของนักสูตร และเนื้อหานั้น ควรให้ผู้มีส่วนร่วมได้มากที่สุดทั้งผู้ออกแบบและผู้ที่จะได้รับประโยชน์¹ ทั้งนี้เพราะหากนักสูตรและเนื้อหาส่วนใหญ่เน้นหนักในค่านความรู้ง ให้ผู้รับบริการได้เรียนรู้วิชาการต่าง ๆ เป็นหลักสำคัญแล้ว จะทำให้ขาดการคิดด้วยตนเองอย่างเสรี ซึ่งจะทำให้ขาดการสร้างสรรค์ได้ในที่สุด² ดังนั้น ช่าง บัควี³ จึงได้ให้ข้อคิดเห็นถึงสิ่งที่ควรจะดำเนินการในกิจกรรมหรือโครงการการศึกษาออกโรงเรียน พอสรุปได้ดังนี้

1. สอนให้อ่านออกเขียนได้ควบคู่กับการประกอบอาชีพ
2. สอนอาชีพศึกษาเพื่อให้สามารถปรับปรุงงานอาชีพของงาน หรือเตรียมตัวให้พร้อมเพื่อการประกอบอาชีพ
3. ฝึกอบรมในวิชาชีพเพิ่มเติม หมายถึง ฝึกอบรมสำหรับผู้ประกอบอาชีพอยู่แล้ว แต่จะต้องปรับตัวให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของวิทยาการ สมัยใหม่ และเพื่อความก้าวหน้าต่อไป

¹นิโคลัส เบนเนท, การศึกษาในประเทศด้อยพัฒนา อรรถพ พงษ์วาท, หน้า 132-133.

²มานพ ภาณีทวีไลธรรม, "วิเคราะห์การจัดอบรมวิทยาลัยชาวบ้านรุ่นที่ 1 ถึงรุ่นที่ 5", หน้า 6.

³เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์, แนวความคิดพื้นฐานการศึกษาออกระบบ, หน้า 143-144.

4. ฝึกอบรมเพื่อรับกับพัฒนาการของบ้านเมือง
5. ฝึกอบรมให้เป็นพลเมืองดี ให้ความรู้รับผิดชอบทางการเมือง
6. ฝึกอบรมในด้านศีลธรรม และวัฒนธรรมตลอดจนสันตนาการ

งานการดำเนินงาน คณะกรรมการการศึกษาระหว่างชาติ¹ ได้พบว่าการดำเนินงานทางการศึกษานอกโรงเรียนนั้น จะมีความยืดหยุ่นและมีกฎเกณฑ์น้อยกว่าการดำเนินงานในระบบโรงเรียน โดยจัดเป็นโครงการปฏิบัติงานเป็นกลุ่มและรายบุคคล ซึ่งมีกิจกรรมการเรียนและการทำงานควบคู่กันไป อันจะช่วยตอบสนองความจำเป็นขั้นต่ำสุดในการเรียนรู้เป็นอย่างมาก รูปแบบในการดำเนินงานการศึกษานอกโรงเรียนจะกำหนดเป็นการเฉพาะให้เหมาะสมกับสภาพการณ์แต่ละกิจกรรมหรือโครงการ เพื่อให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์และกลุ่มเป้าหมายของผู้รับบริการ ซึ่งรูปแบบนั้นอาจแตกต่างกันได้หลายวิธี เช่น การถ่ายทอดข้อมูลและข่าวสาร การบรรยาย การอภิปรายกลุ่มย่อย และกลุ่มใหญ่ การใช้อุปกรณ์โสตทัศนศึกษา การใช้คู่มือประกอบการบรรยาย การฝึกหัดปฏิบัติจริง การเลมบทบาทสมมุติ การระดมพลังสมอง การใช้วิธีนันทนาการร่วม การใช้การดำเนินงานนอกสถานที่เพิ่มเติม เป็นต้น ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าในเรื่องของสื่อการสอนที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้แล้ว วิธีบรรยายหรืออภิปรายจัดเป็นพวกจวนสัญญาลักษณะ ซึ่งถือว่าการสอนที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ได้น้อยที่สุด แม้ว่าจะเป็นการลงทุนที่น้อยที่สุด และใช้กับการที่มีผู้รับบริการจำนวนมากได้ก็ตาม วิธีการดังกล่าวอาจจะไม่ไถผล หากวิทยากรหรือผู้สอนไม่มีความสามารถในการบรรยาย หรือเป็นผู้ที่ไม่มีความชำนาญและความรู้ในเรื่องนั้น ๆ อย่างแท้จริง ซึ่งการดำเนินงานเพื่อจะให้เกิดประโยชน์แก่ผู้รับบริการมากที่สุดก็ควรจะได้ใช้สื่อการสอนที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ได้มากในบางครั้ง เช่น การสาธิต การทัศนศึกษา และการฝึกหัดปฏิบัติจริง ซึ่งในการดำเนินงานดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นไปในรูปแบบใดก็ตามควรมีเวลามากพอในการเตรียมการ และจะต้องมีการวาง

¹International Commission on the Development of Education. Learning To Be : The World of Education Today and Tomorrow, p. 52.

แผนล่วงหน้าก่อนที่จะดำเนินการทุกครั้ง เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และเกิดประสิทธิผลมากที่สุด

ด้านการประเมินผล ในการดำเนินงานโดยทั่วไปไม่ว่าจะจะเป็นกิจกรรมหรือโครงการใด ๆ ผู้ดำเนินการส่วนใหญ่มักจะละเลยขั้นตอนการประเมินผล ซึ่งทำให้การดำเนินงานไม่ครบวงจรสมบูรณ์ ขาดการตอบสนองของการดำเนินงาน ดังนั้นในกิจกรรมหรือโครงการการศึกษาออกโรงเรียนจะต้องมีการประเมินผลอย่างต่อเนื่องตลอดเวลากว่า การดำเนินงานเป็นผลอย่างไร การประเมินผลเช่นนี้จะ เป็นวิธีทางอันแน่นอนในการช่วยปรับปรุงการดำเนินงานให้ได้ผลดียิ่งขึ้น โดยจะต้องมีการกำหนดจุดมุ่งหมายให้ชัดเจน ซึ่งจะต้องระบุออกมาให้ชัดในทางปฏิบัติ รวมทั้งจะต้องกำหนดคอย่างชัดเจนเกี่ยวกับเกณฑ์พิจารณา และแบบที่เชื่อถือได้ที่จะนำไปใช้ให้เกิดความก้าวหน้าในการปฏิบัติงาน อย่างไรก็ตาม การประเมินผลส่วนใหญ่ที่เคยปฏิบัติมามากจะเป็นการประเมินความเห็นของผู้รับบริการ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการประเมินผลขบวนการ แต่การประเมินผลผลผลิต ส่วนใหญ่มักไม่ดำเนินการ ซึ่งควรจะดำเนินการเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้ได้ทราบข้อมูลอื่นจะช่วยในการปรับปรุงกิจกรรมหรือโครงการให้สัมฤทธิ์ผล

ด้านระยะเวลาการดำเนินงาน กิจกรรมหรือโครงการการศึกษาออกโรงเรียนสามารถที่จะจัดขึ้นได้ตลอดเวลา โดยไม่กำหนดให้ตายตัว ทั้งนี้เพื่อสนองความต้องการของผู้รับบริการ เป็นสำคัญ สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสม โดยอาจจะใช้เวลากลางวัน ตอนเย็น หรืออาจจะตอนกลางคืนก็ได้ การกำหนดระยะเวลาที่ใช้ในการดำเนินงานสำหรับกิจกรรมหรือโครงการการศึกษาออกโรงเรียนในแต่ละรูปแบบนั้น จะกำหนดให้นานเท่าใด ก็ต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น เนื้อหาหลักสูตร วัตถุประสงค์ของโครงการ กิจกรรมที่มีอยู่ในการดำเนินงาน ฯลฯ เป็นต้น หากจะพิจารณาถึงช่วงเวลาที่กำหนดไว้ในแต่ละวัน ก็จะต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมที่ดำเนินงานด้วย เช่น สถานที่อบรมมีแสง อุณหภูมิ ในช่วงเวลาแต่ละช่วงอย่างไร วิทยากรที่ทำหน้าที่จัดดำเนินการใช้รูปแบบใด มีความสามารถเพียงไร ฯลฯ

ซึ่ง มานพ ภาษิตวิไลธรรม¹ หมายความว่าควรจะมีการหยุดพักเปลี่ยนอิริยาบถทุก ๆ 1 ชั่วโมง 30 นาที

งานงบประมาณหรือค่าใช้จ่าย เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่า การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นการลงทุนจำนวนมาก ทั้ง ในแง่ของรัฐบาลซึ่งเป็นผู้ดำเนินการ และประชาชนที่เป็นผู้รับบริการ ไม่ว่าจะเป็นการลงทุนในค่านอาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ ครูอาจารย์ ฯลฯ หรือในแง่ที่ผู้รับบริการ ต้อง เสียค่าใช้จ่ายในค่านค่าเล่าเรียน ค่าใช้จ่ายในเรื่องอุปกรณ์แบบเรียน เครื่องแต่งกาย ฯลฯ ก็ตาม ซึ่งเมื่อเทียบกับการศึกษานอกโรงเรียนแล้ว การจัดกิจกรรมหรือโครงการการศึกษาออกโรงเรียนจะประหยัดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ศึกษามาแล้วได้มากกว่า และจะลดลงได้มากเมื่อผู้รับบริการให้ความร่วมมือในการอำนวยความสะดวก และจัดหาอุปกรณ์บ้าง นอกจากนี้ ในแง่งบประมาณสำหรับกิจกรรมหรือโครงการการศึกษาออกโรงเรียนแล้ว ทุกคนย่อมตระหนักถึงความสำคัญที่ว่า งบประมาณนั้นไม่เพียงแต่เป็นการให้เพื่ออำนวยความสะดวก สนับสนุนที่จำเป็นเท่านั้น หากแต่ยังเป็นการอำนวยความสะดวกให้เกิดความถูกต้องแก่กิจกรรมหรือโครงการนั้น ๆ ด้วย

ค่านสถานที่ดำเนินงาน การจัดกิจกรรมหรือโครงการการศึกษาออกโรงเรียนส่วนใหญ่ มักไม่คำนึงถึงอาคารสถานที่ที่สำหรับจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยเฉพาะ เช่น ในการศึกษาในระบบโรงเรียน แต่จะสามารถใช้สภาพแวดล้อมในท้องถิ่นของผู้รับบริการ เป็นสถานที่ดำเนินงาน ซึ่งอาจจะจัดขึ้นในโรงงาน บ้าน วัด โรงเรียน ฯลฯ ตามที่ผู้รับบริการจะสะดวกที่จะไปรับบริการได้ ดังนั้น สถานที่ดำเนินงานสำหรับกิจกรรมหรือโครงการการศึกษาออกโรงเรียนย่อมจะเป็นสถานที่ที่ผู้รับบริการซึ่งเป็นประชาชนในท้องถิ่นมีความสะดวกในการเดินทางไปรับบริการ และมีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นนั้น ๆ อย่างไรก็ตาม ก็ต้องคำนึงถึงความจำเป็นในการได้

¹มานพ ภาษิตวิไลธรรม "วิเคราะห์การจัดอบรมวิทยาลัยชาวบ้าน รุ่นที่ 1 ถึงรุ่นที่ 5", หน้า 10.

ความสะดวกแก่ผู้รับบริการ ในด้านอาคารสถานที่ และอุปกรณ์ต่าง ๆ ด้วย เช่น ถ้าเป็นการให้บริการ ผู้รับบริการจำเป็นต้องมีการซักถาม ก็ควรที่จะมีการจัดเตรียมที่พักอุปกรณ์ในที่ที่ให้ผู้รับบริการมีความสะดวกพอสมควร โดยเฉพาะการดำเนินงานในชนบท

เมื่อได้พิจารณาถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ของกิจกรรม หรือโครงการการศึกษา นอกโรงเรียนทางด้านโครงการทดลอง และโครงการฝึกอบรมของศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนประจำภาคแล้ว จะเห็นว่า องค์ประกอบแต่ละอย่างย่อมมีความสำคัญเท่าเทียมกัน และในการดำเนินงานแต่ละองค์ประกอบจะต้องมีความสัมพันธ์กันด้วย ผู้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมหรือโครงการทุกคนและทุกระดับ ควรจะมีส่วนร่วมที่จะรับรู้หรือดำเนินการบ้างตามสภาพและความเหมาะสม

จากการศึกษาและการวิจัยของหน่วยงานและบุคคลที่ได้ให้ข้อเสนอแนะในการจัดการศึกษา นอกโรงเรียน ตลอดจนการดำเนินงานของศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนประจำภาคเท่าที่ผ่านมา ยังมีใ้คนผู้ศึกษาในเรื่องโครงการทดลองและโครงการฝึกอบรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการประเมินผลโครงการทดลองและโครงการฝึกอบรม ก็จะเป็นจากรายงานการประชุมคณะกรรมการอำนวยการศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนประจำภาค ครั้งที่ 4/2522¹ ว่า

การปฏิบัติงานของศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนประจำภาค ควรจะเน้นในเรื่องคุณภาพไ้มากกว่าคานปริมาณ ซึ่ง ในการที่จะทราบผลการปฏิบัติงานของศูนย์นอกโรงเรียนประจำภาคในแง่คุณภาพ ก็อาจจะทำได้โดยการประเมินผลการปฏิบัติงานของศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนประจำภาค เป็น 2 ระยะ คือ ในระยะแรกที่เริ่มปฏิบัติงาน และถึงระยะหนึ่งค่อยประเมินผลอีกครั้ง . . .

ผู้วิจัยจึงพิจารณาเห็นว่า การศึกษาการจัดและการดำเนินกิจกรรมทางด้านโครงการทดลองและโครงการฝึกอบรมของศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนประจำภาคในปัจจุบันจะค่า

¹ กรมสามัญศึกษา, กระทรวงศึกษาธิการ รายงานการประชุมคณะกรรมการอำนวยการศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนประจำภาค ครั้งที่ 4/2522 เมื่อวันที่ 13-14 กันยายน 2522 ณ กรุงเทพมหานคร (กรุงเทพฯ), ม.ป.ท. (อัครสาธิต), หน้า 9-10.

ให้ทราบถึงสภาพและลักษณะการดำเนินงาน ตลอดจนจะเป็นแนวทาง ในการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการประเมินผลโครงการทดลองและโครงการฝึกอบรมดังกล่าว อันจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานของศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนประจำภาค และการจัดการศึกษาออกโรงเรียนของประเทศต่อไป